

Halbersztadt, Jerzy

"Problemy metodologiczne dziejów Niemiec. Materieły z sesji naukowej zorganizowanej przez Zakład Historii Niemiec IH UAM w dniach 21-22 września 1977 r.", Poznań 1978 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/1, 173-174

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Eric A. Havelock, *The Greek Concept of Justice. From Its Shadow in Homer to Its Substance in Plato*. Harvard University Press, Cambridge Mass. and London 1978, s. 382.

We współczesnych badaniach przemian sprawiedliwości jako pojęcia jak również instytucji z nią związanych w starożytnej Grecji wyraźnie zaznaczają się dwa nurty. Pierwszy, najlepiej reprezentowany przez pracę amerykańskich uczonych R. J. Bonnara i G. Smitha „The Administration of Justice from Homer to Aristotle” (Chicago 1930—38), zajmuje się śledzeniem rozwoju instytucji prawnych i przemian, jakim one ulegają w powiązaniu z sytuacją polityczną Grecji, a zwłaszcza Attyki. Drugi nurt, zapoczątkowany książką G. Głotza „La solidarité de la famille dans le droit criminel en Grèce” (Paris 1904) czy też pracą L. Gerneta „Recherches sur le développement de la pensée juridique et morale en Grèce” (Paris 1914), koncentruje się na badaniu pewnych pojęć związanych z systemem sprawiedliwości, etyką i moralnością.

Książka E. Havelock należy do tego drugiego nurtu badań nad sprawiedliwością w Grecji. Jego zainteresowania są jednak znacznie szersze. Pięć początkowych rozdziałów poświęca omówieniu roli Homera i Hezjoda w kształtowaniu mentalności społeczeństwa greckiego i pokazaniu zależności pomiędzy twórczością Homera i Hezjoda. Po zasygnalizowaniu w pierwszym rozdziale głównych problemów występujących w książce, a więc zagadnienia Homera jako nauczyciela przyszłych generacji intelektualistów ateńskich, drugi rozdział poświęca roli, jaką spełnia epika ustna w społeczeństwach, które nie znają literatury. W kolejnych rozdziałach „The Psychology of Rhythmic Memorization”, „The Society Reported by Homer”, „Some Elements of the Homeric Fantasy” i „The Method and Manner of the Homeric Storage” podejmuje próbę ustalenia, obrazem jakiej rzeczywistości są poematy Homera i w jaki sposób rzeczywistość ta została przetworzona przez twórców epiki ustnej.

Po tak dokładnym zapoznaniu czytelnika z zasadami funkcjonowania epiki ustnej i ze społecznymi uwarunkowaniami poematów Homera, Havelock przechodzi do zapowiadanego w tytule książki przedstawienia koncepcji sprawiedliwości. W wypadku „Iliady”, podobnie jak i przy dziele Hezjoda, zastanawia się tylko nad pojęciem sprawiedliwości. Inaczej potraktowana jest „Odyseja”. Rozpatrywane są tu trzy zagadnienia: legalności, moralności i sprawiedliwości.

Najwięcej uwagi w książce poświęcone jest analizie pojęć moralno-prawnych takich jak *dike* i *hybris*. Śledzeniu rozwoju tych pojęć u autorów Grecji klasycznej poświęcone są dalsze rozdziały. Za pomost łączący system Homera z ujęciem tych zagadnień przez autorów okresu klasycznego uznana jest solonowa koncepcja sprawiedliwości.

Następnie w kolejnych rozdziałach poddane są analizie systemy sprawiedliwości, jakie można w głównych zarysach odtworzyć na podstawie dzieł Platona, Ajschylosa i Herodota. Wynik tych badań zasygnalizowany jest już w podtytule książki.

Na szczególne zainteresowanie w tej książce zasługuje silne podkreślenie wpływu epiki ustnej poprzez tradycję homerową na system wartości w Grecji V i IV wieku p.n.e., który uformował się z elementów przekazanych przez nią.

M. N.

Problemy metodologiczne dziejów Niemiec. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Zakład Historii Niemiec IH UAM w dniach 21—22 września 1977 r., Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1978, s. 203.

Poznański ośrodek historyczny, w związku z przygotowaniem trzynomowej syntezy dziejów Niemiec, zorganizował konferencję, w której wzięło udział kilkudziesięciu historyków, specjalizujących się w historii Niemiec.

jących się w tej problematyce. Mimo, że opublikowano już obszernie sprawozdanie z przebiegu obrad („Dzieje Najnowsze” r. X, 1978, nr 2, s. 247—250), ukazanie się w druku wygłoszonych wówczas referatów wraz ze szczegółowym przebiegiem dyskusji wymaga odrębnego potraktowania. Główną kwestią sporną był problem mający znaczenie zarówno teoretyczne, jak i konstrukcyjne. Co uczynić osi, wokół której w przygotowywanej syntezie zostaną przedstawione wybrane fakty historyczne: społeczeństwo, państwo czy naród? Tak rozumiana oś syntezy winna być głównym tematem narracji, a jednocześnie czynnikiem wyjaśniającym. J. Topolski zaproponował wyraźne wyeksponowanie problematyki narodu, przy uwzględnieniu państwa, jako pomocniczego czynnika wyjaśniającego, i w powiązaniu z kategorią społeczeństwa. W dyskusji opowiedział się za tym H. Batowski. G. Labuda zwrócił uwagę, że państwo i naród wytworzyły się na terenie Niemiec stosunkowo późno. „Przedmiotem analizy i syntezy winny więc być dzieje społeczeństwa zamieszkującego od prawieków aż po dzień dzisiejszy terytorium Niemiec w jego stale zmiennych granicach politycznych” (s. 50). Koncepcję tę poparli M. Biskup, W. Długoborski, R. Heck, Cz. Madajczyk, J. Pajewski, B. Piotrowski, M. Wawrykowa, J. Żak, a w pewnym sensie także T. Namowicz. B. Zientara stwierdził, że oś syntezy musi być dostosowana do przebiegu procesu historycznego, w którym coraz inne elementy występują na pierwszy plan. Taki też pogląd wyraził redaktor przygotowywanego dzieła, A. Czubiński, podsumowując dyskusję.

Do polemik dochodziło także przy omawianiu cezur chronologicznych, zakresu terytorialnego pracy (wiąże się to ściśle z problemem osi syntezy) oraz wielu kwestii szczególnie doniosłych dla zrozumienia istoty procesu dziejowego Niemiec w różnych epokach. Dało to w efekcie bardzo ciekawy, wielowymiarowy, a przez to chyba pełniejszy obraz przeszłości. Byłoby rzeczą niezmiernie cenną, gdyby udało się przyswoić te cechy samej syntezie, gdyż pod tym względem dorobek polskiej historiografii, gdy chodzi o dzieła zbiorowe, nie jest budujący. Można tylko przyklasnąć pogładowi F. Hawranka, że „nic nie stoi na przeszkodzie, by przekazać czytelnikowi sporne stanowiska w tych sprawach, w których nauka nie dorobiła się jeszcze jednoznacznego poglądu” (s. 127).

Kontrowersje i różnorodność stosowanej argumentacji pozwalają dobrze zorientować się w problemach badania historii Niemiec. Dlatego, mimo że sama sesja pełniła rolę służebną wobec przygotowywanej syntezy, opublikowane materiały są cenną pomocą dla wszystkich zajmujących się tą problematyką, a zwłaszcza dla studentów i osób rozpoczynających pracę badawczą w tym zakresie. Przyczynia się do tego stosunkowo obszernie omówienie w referatach i komunikatach historiografii niemieckiej oraz badań niemcoznawczych prowadzonych dotychczas w Polsce. Dorobek naukowców z innych krajów został uwzględniony w niewielkim stopniu.

Połączenie problematyki teoretycznej i metodologicznej z konkretnym materiałem historycznym wyjątkowo sprzyja wykorzystaniu tej pracy podczas uniwersyteckich zajęć z wstępu do badań historycznych. Warto podkreślić jeszcze jedną cechę omawianej tu publikacji. Powstała ona w ramach tzw. programu resortowego R III/4 „Zagadnienia historii Niemiec i stosunków słowiańsko-germańskich i niemiecko-polskich”, w którym mieści się także m.in. planowana synteza dziejów Niemiec. Prowadzone od kilku lat badania nad tzw. problemami węzłowymi, międzyresortowymi i resortowymi są dopiero w toku i nie doprowadziły dotąd w naukach humanistycznych do uzyskania konkretnych rezultatów. Formy sprawozdawczości i zasady finansowania tych badań są bardzo uciążliwe. Zespół kierowany przez A. Czubińskiego wykazał publikując omawiane tu materiały z konferencji naukowej, że także pośrednie stadia tych badań mogą niekiedy stwarzać istotne, autonomiczne wartości.

J. H.

Jerzy Michalewicz, *Elementy demografii historycznej. Materiały do wykładów, ćwiczeń i metodyki prac badawczych*, PWN, Warszawa 1979, s. 326.

Drugie wydanie skryptu demografii historycznej powstałego w ramach Pracowni Statystyki i Metod Informacji Naukowej Instytutu Historii¹ Uniwersytetu Jagiellońskiego, kierowanej przez